

РОЗДІЛ XI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.176.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.97>

НЕІНСТИТУАЛІЗОВАНІ МІЖНАРОДНІ АЛЬЯНСИ БЕЗПЕКИ: НА ВАРТІ ГЛОБАЛЬНОГО МИРУ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Горовенко С.А.,

*Національний експерт компоненту «Правосуддя»,
Проект ЄС «Право-Justice»*

*Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-5020-7112*

Горовенко С.А. Неінституалізовані міжнародні альянси безпеки: на варті глобального миру та регіональної стабільності .

У статті проаналізовано успіхи дипломатичного корпусу України у започаткуванні нестандартних форм, методів, способів, інструментів взаємодії з різними міжнародними акторами, спрямованих на взаємодію з метою захисту основоположних прав людини, підтримання підвалин міжнародного правопорядку і стабільності.

Зазначені форми, методи, способи, інструменти є своєрідними альянсами безпеки, які забезпечують міждержавну координацію з метою, в першу чергу, міжнародного захисту прав людини, а також поглиблення політичної, економічної, культурної, освітньої дипломатії.

Автор дає авторське визначення поняттю «неінституалізовані» альянси безпеки, наводить практичні приклади функціонування таких альянсів на постійній основі, а також звертає увагу на потребі враховувати поточну кооперації у межах відповідних неінституалізованих форматів для розуміння статусу кво в контексті архітектури безпеки в Європі та світі.

Хоча класичні міждержавні організації неформально всіляко підтримують захист України від збройної агресії російської федерації, мова про формалізацію цих відносин, як от наприклад вступ України в НАТО та ЄС, у найближчій перспективі точно не йде. У цьому прикладі автором проілюстрована дуалістична природа неінституалізованих міжнародних альянсів безпеки, які, з одного боку, допомагають таким фундаментальним гравцям в регіоні як НАТО та ЄС реалізувати свою політику без будь-яких формальних обіцянок чи зобов'язань для України, а, з іншого боку, своїми діями гармонізують та імпліцитно сприяють влиттю України в порядок денний та структуру функціонування таких організацій. Це безперечно наближає Україну до євроатлантичної та європейської інтеграції з окремими краї-

нами ЄС і НАТО, так і зазначеними організаціями в цілому.

Зрештою, у відповідь на потребу забезпечувати регіональну стабільність та глобальний мир передові держави світу, у пошуках альтернативних шляхів співпраці, дедалі більше практикують започаткування та підтримання міждержавної співпраці у межах екстраординарних альянсів безпеки. У цьому випадку досвід України, у зв'язку з повномасштабним міжнародним збройним конфліктом, є дуже гарним прикладом для майбутніх досліджень.

Ключові слова: неінституалізовані міжнародні альянси (полюси) безпеки, регіональні системи захисту прав людини, основоположні міжнародні організації, регіональна стабільність, мир і безпека.

Horovenko S. Noninstitutionalized international security alliances: safeguarding world peace and regional stability.

The article summarizes the Ukrainian diplomatic success stories in launching non-conventional modalities, instruments, methods of cooperation with global actors aimed to protect fundamental human rights and maintains the grounds for the present international order and stability.

The constructions, instruments and methods in question are peculiar security alliances that encourage intergovernmental cooperation, first of all, in the case of international human rights protection and deepening political, economic, cultural and education diplomacy.

The author produces a personal description of the noninstitutionalized security alliances and provides evidence-based examples of the permanent efficiency of such partnerships. The author pays attention to examining noninstitutionalized intergovernmental cooperation to clearly understand the security status quo in Europe and the world.

Although most classic international organizations informally support Ukraine in its military defense

against Russia, there are no factual perspectives to formalize this cooperation, such as NATO or EU integration, in the nearest future. The author illustrates the dualistic nature of noninstitutionalized international security alliances. On the one hand, they support fundamental regional actors such as NATO and the EU to execute their policy without formal promises or official binding upon Ukraine. From another hand, it assists Ukraine in integrating state policy into the NATO and EU agenda and structure. Thus it brings Ukraine closer to Euro-Atlantic and European integration implicitly with both separate EU and NATO member states and such organizations as a whole.

Eventually, the democratic states practice establishing and maintaining international cooperation in extraordinary security alliances as alternatives to classic international relations to ensure regional security and global peace. Ukrainian experience based on the full-scale international armed conflict is an excellent case to examine and further research.

Key words: noninstitutionalized security coalitions (alliances), regional systems for the protection of human rights, essential international organizations, regional stability, peace and security.

Актуальність теми та мета дослідження. У 2022 році Україна здобула надзвичайний рівень міжнародної підтримки свого суверенітету, територіальної цілісності та незалежності як сучасна суверенна держава. Переважна більшість країн демократичного світу підтримує Україну в її боротьбі за незалежність та свободу цивілізованого суспільства, а також захист принципів і фундаментальних підвалин міжнародного права, разом із гарантіями захисту основоположних прав людини.

Водночас поряд із інституційними та сталими міжнародними механізмами координації зовнішньополітичних зусиль, в останній час все більшого і більшого значення набувають досягнення України в утворенні неінституціалізованих (часто неформальних) міжнародних союзів, які формують як регіональний так і світовий порядок денний та виступають оптимальними гнучкими майданчиками для формування міждержавної архітектури безпеки у регіоні.

Це органічна реакція нашої держави на відсутність однозначних перспектив формальної участі у глобальних регіональних об'єднаннях, таких як: Організація Північноатлантичного договору (НАТО) або Європейський союз (ЄС). Загострилась ця потреба в умовах стійкого зростання напруженості на кордонах України протягом 2021 року та застосування росією військової сили у міжнародних відносинах у 2022 році.

За цей час Україна спромоглась утворити різні формати міждержавної комунікації, які дозволя-

ють отримувати системну політичну, фінансову, військову та юридичну допомогу як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективі, та фактично уможливають якісне стримування повномасштабної збройної агресії росії проти України.

Аналіз наукових публікацій. О. Хар звертає увагу, що сьогодні спостерігається стрімке збільшення кількості неформальних об'єднань та рівня їх впливовості. Визначальною характеристикою таких об'єднань є те, що вони швидко та ефективно мобілізують міжнародну суспільну думку та досягають поставлених цілей методом тиску на урядові інституції. Таким чином, неформальні організації фактично руйнують монополію впливових міжнародних організацій чи держав на зовнішню політику та на поширення інформації на міжнародній арені [1].

Як зазначає О. Назарчук, реалізація захисту прав людини – це один із найважливіших у діяльності управлінських кадрів усіх рангів. Світова практика розвитку демократичних країн свідчить про те, що саме забезпечення прав і свободи людини та громадянина, ставлення держави, її органів та службовців до людини є головним критерієм соціальної справедливості та законності [2].

Відтак **метою** цієї роботи є аналіз поточних неформальних механізмів співпраці України із міжнародним співтовариством, які в свою чергу створюють ефективну мережу держав, що є союзниками-партнерами України у розбудові нової архітектури захисту прав людини, в центрі якої Україна відіграє провідну роль як форпост регіональної безпеки та гарант міжнародної стабільності.

Виклад основного матеріалу. За останній рік з початку повномасштабної збройної агресії можна також виділити неінституціалізовані альянси безпеки, які надзвичайно тісно впливають на міжнародний порядок денний, а також спроможність України протистояти військовій агресії російської федерації, притягнення винних осіб до індивідуальної міжнародної відповідальності за найтяжчі злочини проти міжнародного права.

А. Касич та Ю. Чумаченко стверджують, що міжнародні стратегічні альянси зміцнюють співпрацю індивідуальних фірм і роблять так, щоб конкуренція досягла нового рівня між групами фірм з різними інтересам [3].

Під неінституціалізованим полюсом безпеки ми розуміємо гнучкий механізм міждержавного співробітництва з метою досягнення швидких та конкретних результатів, який не обтяжений формальними обмеженнями та утворюється хаотично-органічно, і діють без певної системності, фактично *ad hoc*.

Серед найбільш очевидних неформальних альянсів треба виділити:

- групу держав, які звернулись до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду з ініціативою про початок розслідування найтяжчих злочинів проти міжнародного права, вчинених росією як державою-агресором проти України [4];
- кооперацію держав, які складають спільну слідчу групу із розслідування злочинів російської федерації в Україні (Joint investigation team);
- міжнародну робочу групу незалежних експертів з питань санкцій щодо росії (Yermak-McFaul Group);
- дорадчу групу з розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності (Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine);
- ключову групу із напрацювання моделі утворення спеціального трибуналу для злочину агресії, вчиненого проти України (Core Group to establish the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine);
- тимчасовий офіс прокурора (Interim Prosecutor's Office);
- Контактну групу з питань оборони України (Ukraine Defence Contact Group або «Рамштайн»), у межах якої здійснюється координація міжнародної допомоги для України, в першу чергу військової, на рівні очільників сектори безпеки і оборони Сполучених Штатів Америки, Канади, Великої Британії та держав Європейського Союзу (окрім Австрії та Угорщини), країн – членів НАТО;
- Координаційна платформа донорів України (Ukraine Multi-agency Donor Coordination Platform);
- «Антикремлівська коаліція» - формальна та неформальна співпраця передових держав світу із комплексної багатоцільової підтримки України у протидії збройній агресії російської федерації та забезпечення перемоги України в неспровокованій та несправедливій війні, яку на європейському континенті розгорнула росія 24 лютого 2022 року.

Як відомо, понад 40 держав звернулись до Міжнародного кримінального суду через воєнні злочини росії. Серед цих країн є держави Прибалтики, переважна кількість держав Західної Європи, Велика Британія, Канада та інші. Це є таким собі неформальним регіональним союзом безпеки із захисту прав людини, який складається із держав - учасниць Римського Статуту, що готові активно брати участь у ініціативах, спрямованих на протидію критичним порушенням прав людини, як от наприклад тих, які є повсюдними в умовах повномасштабною збройної агресії проти України.

Інший неформальний альянс був сформований 25 березня 2022 року Україною, Литвою та Польщею для систематизації практичної співпраці [5] із розслідування найтяжчих злочинів росії проти міжнародного права. Більше того, 25 квітня 2022 року до Спільної слідчої групи (ССГ) з розслідування воєнних злочинів Росії доєднався Офіс про-

курора Міжнародного кримінального суду [6], а 31 травня 2022 року приєднались Естонія, Латвія і Словаччина. В цілому діяльність Спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні здійснюється за підтримки Євроюсту, європейського агентства, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн-членів ЄС.

У квітні 2022 року в Україні була утворена міжнародна робоча група незалежних експертів з питань санкцій щодо росії, іншими словами, Санкційна Група Єрмака-Макфола. Її метою [7] є напрацювання вичерпного переліку можливих додаткових економічних і політичних заходів щодо посилення санкцій США, Європи та світу проти Росії та Білорусі задля найшвидшого припинення війни росії проти України.

Робоча група об'єднує понад 100 національних та міжнародних експертів, які надають провідним державам світу пропозиції щодо введення санкцій проти росії та її високопосадовців, щоб зменшити потенціал її військово-оборонного комплексу та змусити зупинити збройну агресію проти України.

Паралельно, 25 травня 2022 року, Європейський Союз, Сполучені Штати та Сполучене Королівство оголосили про створення Дорадчої групи з розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності [8] як механізму для ефективної координації відповідної підтримки щодо притягнення до відповідальності за жорстокі злочини, скоєні в контексті нинішньої військової агресії Росії проти України.

Зазначений кооперація спрямована на підтримку підрозділів з питань воєнних злочинів Офісу Генерального прокурора у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених під час збройної агресії проти України. Персонально Дорадча група є багатонаціональним колективом експертів з воєнних злочинів з Європейського Союзу, Сполучених Штатів, Сполученого Королівства й інших держав, які оперативно задіяні в Україні, у тому числі шляхом короткострокових місій та взаємодіючи на місцях з українськими прокурорами та іншими залученими міжнародними та національними експертами [9].

Додатково, у листопаді 2022 року було розпочато створення Тимчасового офісу прокурора, ключовою задачею якого є координація зусиль міжнародних партнерів щодо стратегії кримінального переслідування російських високопосадовців, які винуваті у вчиненні найтяжчих злочинів проти міжнародного права, та уніфікації доказів щодо злочину агресії проти України.

У межах своєї діяльності Тимчасовий офіс прокурора проводить консультації з усіма державами, які відкрили кримінальні провадження щодо злочину російської агресії на підставі універсальної юрисдикції, щоб скоординувати й об'єднати зусилля національних розслідувань.

Таким чином Тимчасовий офіс прокурора є попереднім компліментарним органом та, водночас, союзом держав, які всерйоз розглядають безальтернативність утворення спеціального ad hoc міжнародного трибуналу для розслідування злочину агресії проти України.

З огляду на вищенаведене, у січні 2023 року було створено ключову групу із напрацювання моделі утворення спеціального трибуналу для злочину агресії, вчиненого проти України, яка складається із представників понад 20 держав, та діяльність якої спрямована на напрацювання практичних юридичних кроків (дорожньої карти) зі створення відповідного ad hoc суду.

Як відомо, Міжнародний кримінальний суд позбавлений юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого росією проти України, з огляду на право вето росії як постійного члена Ради Безпеки ООН, та невизнання Римського Статуту в цілому. І в цілому система міжнародного кримінального правосуддя наразі не має діючих механізмів, які можуть бути застосовані з метою притягнення російської влади до міжнародної кримінальної відповідальності за злочин агресії та порушення одного із фундаментальних принципів міжнародного права – заборони загрози чи застосування сили в міжнародних відносинах.

А відтак, незважаючи на низку політичних закликів, зокрема чотирьох рішень Європейського Парламенту, шістьох рішень Парламентської асамблеї Ради Європи, низки резолюцій Генеральної асамблеї ООН, і безлічі рішень національних парламентів держав, в тому числі членів Європейського Союзу, жодного юридичного поступу в цьому напрямку зроблено не було.

Саме тому на цей неінституалізований союз безпеки покладена визначальна роль із напрацювання механізму, який, з однієї сторони, підтвердить силу сучасного світового правопорядку, основними підвалинами якого є основоположні права людини та непорушність кордонів, а також, з іншої сторони, змусить поважати міжнародне кримінальне право та напрацює реальний механізм реагування усієї міжнародної спільноти erga omnes на злочин агресії як один із ключових злочинів проти міжнародного права.

Ну, і, звісно, неможливо оминути роботу Контактної групи з питань оборони України «Рамштайн» [10], яка на момент підготовки цієї публікації провела близько 10 офіційних засідань, в результаті яких Україні було надано значну збройну та фінансову підтримку.

Так, 26 квітня 2022 року на базі Військово-Повітряних сил США «Рамштайн» в Федеративній Республіці Німеччина відбулось установче засідання Контактної групи, в якому взяло участь близько 40 держав.

Наразі зазначений механізм міждержавної співпраці охоплює діяльність понад 50 держав із

надання Україні допомоги у забезпеченні відсічі збройній агресії російської федерації, а швидкість ухвалення рішень та координованість зусиль членів Контактної групи доводить ефективність такого міжвідомчого утворення. Більшість держав-учасниць Рамштайну – це країни НАТО, які реалізують глобальну відповідь демократичної спільноти на вчинення російською федерацією найтяжчих злочинів проти міжнародного права та випадки системних порушень основоположних прав людини, як в районах ведення бойових дій, так і в глибокому тилу, зокрема в результаті масштабних ракетних обстрілів цивільної критичної інфраструктури.

На основі згаданого досвіду 26 січня 2023 року було створено Координаційну платформу донорів України (т. зв. «Фінансовий «Рамштайн»») [11], до якого долучилися представники держав «Великої сімки», Європейської Комісії та міжнародних фінансових організацій (Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд та Світовий банк). Також зазначена Ініціатива відкрита для приєднання іншими донорськими організаціями.

Зрештою на лютий 2023 року Україна спромоглась забезпечити утворення і стабільне функціонування неформального утворення – т. зв «антиросійської коаліції», спрямованої на забезпечення комплексної та безповоротної перемоги України в поточному міжнародному збройному конфлікті, яка має закласти міцний фундамент для майбутньої багаточільової архітектури регіональної безпеки та забезпечення основоположних прав людини в Європі.

Примітно, що про утворення т. зв «антипутінської коаліції» Президент України Володимир Зеленський заявив 24 лютого 2022 року, у день початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України [12], а вже станом на 21 лютого 2023 року т. зв. «антикремлівська коаліція» налічує щонайменше 54 провідних держав [13] сучасного світу (тобто майже 30% від усіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй).

Висновки. Зрештою, це все свідчить про успішність гібридних інструментів міждержавної співпраці у формі неінституалізованих субрегіональних альянсів чи об'єднань держав, як інституціоналізованих, так і неформальних. Хоча чіткість окреслення зазначених понять потребує подальшого наукового пізнання, структурні зміни в системі гарантування і захисту основоположних прав людини на Європейському континенті в умовах сучасних глобальних викликів є невідворотними.

Утворення спеціального ad hoc трибуналу щодо злочину агресії росії проти України, який вона вчинила ще у 2014 році, а в лютому 2022 року повністю підтвердила своїми відкритими діями,

розв'язавши найбільший міждержавний збройний конфлікт з часів Другої світової війни, є підвалиною для нового етапу розбудови міжнародного кримінального правосуддя, і збереження визначальної ролі демократії, непорушності міжнародного визнаних кордонів та основоположних прав людини у сучасному світовому правопорядку.

Ефективність Контактної групи з питань оборони України, утворення Координаційної платформи донорів України, розмови про «інформаційний Рамштайн» [14] та функціонування санкційної групи Єрмака-Макфола, які, в сукупності, визначають ефективність та силу функціонування так званої «антикремлівської коаліції», впевнено доводять, що цінності прав людини, непорушності міжнародно визнаних кордонів, заборони погрози чи застосування сили у міжнародних відносинах та інші принципи сучасного міжнародного права – це засади сучасного світового правопорядку.

Українська дипломатія, в свою чергу, вдало маневрує між бюрократичними обмеженнями та негнучкими застереженнями, які вкорінились у буденності глобальних міжнародних організацій, які, в свою чергу, з радістю координують та використовують діяльність неінституалізованих субрегіональних інститутів та механізмів, не допускаючи власного формального залучення.

Ця співпраця має схильність до інтенсифікації в умовах збройної відсічі міжнародної агресії російської федерації, які мають наслідком систематичні порушення прав людини, зокрема вчинення державою-агресором та її офіційними представникам найтяжчих злочинів проти міжнародного права.

А відтак дослідження основ координацій неінституалізованих полюсів безпеки на Європейському континенті, а також їх вплив на функціонування регіональної системи захисту прав людини в Європі, набуває особливого, життєво важливого для України та Європейської спільноти, значення. Зазначене вже закладено в основу майбутньої моделі безпеки Європи, яка вже зародилась, і в подальшому буде лише розвиватись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хар О.Ю. Особливості інституалізації міжнародних неурядових організацій та їх взаємодії з міжнародними урядовими організаціями. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 2 (42). URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/32669/1/VPSP2019-2_62-66.pdf.
2. Назарчук О. Захист прав людини: сучасний стан та проблеми реалізації. Актуальні проблеми правознавства: наук. журн. 2022. № 2 (2022). URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1374>.

3. Касич А.О. Міжнародні стратегічні альянси як чинник розвитку конкурентних переваг підприємства. Економіка та суспільство. 2017. Вип. 13. С. 78–83. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-13/20-stati-13/1422-kasich-a-o-chumachenko-u-v>
4. Situation in Ukraine: ICC-01/22 / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/ukraine>.
5. Україна, Литва та Польща створили спільну слідчу групу для розслідування воєнних злочинів РФ. Офіс Генерального прокурора. 25 березня 2022 року. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/ukrayina-litva-ta-polshha-stvorili-spilnu-slidcu-grupu-dlya-rozsliduvannya-vojennix-zlociniv-rf>.
6. Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду приєднався до спільної слідчої групи України, Литви та Польщі щодо розслідування злочинів РФ. Офіс Генерального прокурора. 25 квітня 2022 року. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/ofis-prokurora-mks-prijednavsya-do-spilnoyi-slidcoyi-grupi-ukrayini-litvi-ta-polshhi-shhodo-rozsliduvannya-zlociniv-rf>.
7. Про Міжнародну Санкційну Групу Єрмака-Макфола. KSE Institute. URL: <https://sanctions.kse.ua/grupa-yermaka-makfola/>.
8. Європейський Союз, Сполучені Штати та Велика Британія створили Консультативну групу щодо злочинів, пов'язаних зі звірствами (ACA), для України. Державний департамент США. 25 травня 2022 року. URL: <https://www.state.gov/creation-of-atrocity-crimes-advisory-group-for-ukraine/>.
9. Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine. EEAS Press Team. 25 травня 2022 року. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en.
10. Оксана Юрчик. «Рамштайн»: становлення та місія. Укрінформ. 21 листопада 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3618714-ramstaj-n-stanovlen-na-ta-misia.html>.
11. Шевчук Сергій. «Фінансовий Рамштайн». ЄС, країни G7, МВФ та український уряд створили координаційну платформу донорів України. Forbes. 26 січня 2023 року. URL: <https://forbes.ua/news/finansoviy-ramshtayn-es-krajni-g7-mvf-ta-ukrainskiy-uryad-stvorili-koordinatsiynu-platformu-donoriv-ukraini-26012023-11344>.
12. Володимир Зеленський. Президент України. 22 лютого 2022 року. URL:

- <https://twitter.com/ZelenskyyUa/status/1496728317969539076>.
13. Резніков Олексій. Міністр оборони України. 21 лютого 2022 року. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/antirosiyska-koaliciya-skladayetsya-z-54-derzhav-ostanni-novini-50305629.html?preview>.
 14. Ткаченко Олександр. «Інформаційний Рамштайн» – початок єдиного інформаційного фронту країн-союзників. Українська правда. 30 вересня 2022 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/30/7369845/>.